

MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALARNI JALB QILISH
MASALALARI VA ULARNING TASHQI SAVDO SOHASIDAGI O'RNI

Tursunova Munisxon Rahimjanovna -
Toshkent kimyo-texnologiya instituti,
Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti
kafedrası, dotsenti v.b.,

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a14

Annotatsiya. Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti shakllanishi iste'mol talabiga oid yangi muammolarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Bozor munosabatlariga o'tish bozor ishtirokchilariga yangi talablarni qo'yimoqda – ularni ma'lum iste'mol talabi uchun foydalanilgan mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotishga majbur qilmoqda. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tishiga asoslangan hozirgi siyosati korxonalar, firmalar va tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil qilish, ularning ichki va tashqi iqtisodiy munosabatlarining bozor talablariga moslashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Ushbu maqolada mamlakatimiz iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb qilish masalalari va ularning tashqi savdo sohasida tutgan o'rni, shuningdek, investitsiyalar va tashqi iqtisodiy faoliyatning iqtisodiy mohiyati, uning faol investitsiya siyosatini amalga oshirishda barqaror iqtisodiy o'sish va davlat boshqaruvinı ta'minlashning muhim omili, jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotida investitsiya jarayonlari to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: eksport, import, yalpi ichki mahsulot, bozor, tashqi iqtisodiy siyosat, tashqi iqtisodiy faoliyat, xalqaro kompaniya, tashqi savdo, investitsiya, marketing, raqobat.

**ВОПРОСЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ НАШЕЙ СТРАНЫ
И ИХ РОЛЬ В СФЕРЕ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ**

Турсунова Мунишхон Рахимджановна -
и.о доцента кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»,
Ташкентского Химико-Технологического Института,

Аннотация. Становление рыночной экономики в нашей стране вызывает появление новых проблем, связанных с потребительским спросом. Переход к рыночным отношениям предъявляет новые требования к участникам рынка вынуждает их производить и реализовывать продукцию, использованную для определенного потребительского спроса. Нынешняя политика Республики Узбекистан, основанная на поэтапном переходе к социально ориентированной рыночной экономике, обуславливает необходимость эффективной организации деятельности предприятий, фирм и организаций, адаптации их внутренних и внешних экономических отношений к требованиям рынка.

В данной статье представлена информация по вопросам привлечения инвестиций в экономику нашей страны и их роли во внешней торговле, а также об инвестициях и экономической сущности внешнеэкономической деятельности, важном факторе обеспечения устойчивого экономического роста и государственного управления при реализации ее активной инвестиционной политики, в том числе об инвестиционных процессах в экономике Узбекистана.

Ключевые слова: экспорт, импорт, валовой внутренний продукт, рынок, внешнеэкономическая политика, внешнеэкономическая деятельность, международная компания, внешняя торговля, инвестиции, маркетинг, конкуренция.

**ISSUES OF ATTRACTING INVESTMENTS INTO THE ECONOMY OF OUR COUNTRY
AND THEIR ROLE IN THE SPHERE OF FOREIGN TRADE**

Tursunova Munisxon Rakhimjanovna -
Acting Associate Professor of the Department
"Economics and Management of Industry"
Tashkent Institute of Chemical Technology,

Annotation. The formation of a market economy in our country causes the emergence of new problems related to consumer demand. The transition to market Relations puts new demands on market participants – forcing them to produce and sell products that have been used for certain consumer demand. The current policy of the Republic of Uzbekistan, based on the gradual transition to a socially oriented market economy, effectively organizes the activities of enterprises, firms and organizations, derives from the need to adapt their internal and external economic relations to market requirements.

This article provides information on attracting investments into the economy of our country and their role in foreign trade, as well as on investments and the economic essence of foreign economic activity, an important factor in ensuring sustainable economic growth and public administration in the implementation of its active investment policy, including investment processes in the economy of Uzbekistan.

Keywords: export, import, gross domestic product, market, foreign economic policy, foreign economic activity, international company, foreign trade, investment, marketing, competition.

Kirish. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir mamlakatning rivojlanish darajasi, ya'ni iqtisodiyotning rivojlanishi va iqtisodiy o'sishi ko'p jihatdan mamlakatdagi investitsion jarayonlarga bog'liq. Har qanday jamiyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini investitsiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ayniqsa, bugungi kunda bu narsa yaqqol namoyon bo'lmoqdaki, har qanday mamlakatning bundan keyingi yuksalishi investitsiyalarni jalb etish holatiga bog'liq.

Barchamizga ma'lum, islohotlar va yangilanishlar o'z-o'zicha amaliyotga tatbiq qilinganda, oxirgi, ya'ni yakuniy samara kutilganidek bo'lmastiki yoki kutilgan natijaga keyinroq erishish mumkin bo'ladi. Shuning uchun yangi iqtisodiy tizim va munosabatlarning qaror topishida barcha tarmoqlar kerakli darajada hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlab boriladi, bu olib borilayotgan islohotlarining samarali bo'lishini kafolatlaydi. Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar va yangilanishlarni bosqichma-bosqich asta-sekinlik bilan amalga oshirish va bu jarayonda davlatning bosh islohotchi vazifasini bajarishi mamlakatimizning bozor iqtisodiyotiga o'tishida o'ziga xos turtki bo'lib hisoblanadi. Bu jarayon investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarishni tartibga solish borasida ko'plab yangi va mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun muhim qarorlar qabul qilishni talab qiladi.

“Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish faoliyati samardorligini oshirish, xorijiy investorlarni mamlakatimiz imkoniyatlari va salohiyati to'g'risida xabardor qilish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va o'zlashtirish sohasida davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy ijro hokimiyati organlari faoliyatini muvofiq-lashtirishni yaxshilash, shuningdek, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsadida” ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda [1].

O'zbekiston bugungi kunda yirik xorijiy investitsiyalarni qabul qiluvchi mamlakatlar qatoriga kirish uchun barcha iqtisodiy, siyosiy va huquqiy asoslarga ega. Lekin bu degani O'zbekistonda xorijiy investorlarni jalb qilish uchun barcha ishlar qilib bo'lindi, degani emas. Endigi navbatda bu asoslarga tayangan holda investitsiyalar jalb etishning mexanizmlarini takomillashtirish masalalari turadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, strategik investorlar ko'p miqdordagi mablag'larni, birinchi navbatda, iqtisodiyoti o'z ichki imkoniyatlari asosida barqaror va izchil ravishda rivojlanayotgan mamlakatga yo'naltiradi. Aynan shunday mamlakatlardagina qo'yilgan mablag'lar saqlanishi va barqaror foyda olishga mo'ljal qilsa bo'ladi. Ichki va chet el inves-

torlarini, birinchi navbatda, minimal darajadagi soliq imtiyozlari emas, balki biznesdagi keyingi qulay va maqbul istiqbollar qiziqtiradi.

MDH davlatlarining paydo bo'lishi bilan xorijiy investorlarning investitsion faoliyatlarini amalga oshirishdagi yangi imkoniyatlar maydoni paydo bo'ldi. Shuni aytish kerakki, xorijiy investorlar bu masalada katta tajribaga ega. Albatta, bu masalaning bir tomoni bo'lsa, ikkinchi tomoni investitsiyalar qabul qiluvchi (MDH) davlatlar uchun zamonaviy ishlab chiqarish vositalarini qabul qilishdagi investitsion tanlov imkoniyati yaratildi. Bunga oddiy hol deb qarash kerak emas, chunki investitsiyalar – iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi, uni olg'a siljituvchi kuch.

Mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy rivojlanishida investitsiyalarning, jumladan, xorijiy investitsiyalarning ahamiyati kattadir. Ma'lumki, har qanday davlat dunyodan ajralgan holda jahon tajribalarini o'rganmasdan, dunyoning yetakchi davlatlari ilm, fan va texnika sohasida erishgan yutuqlarini qabul qilmasdan rivojlanishi mumkin emas. O'zbekiston iqtisodiyotida chuqur iqtisodiy islohotlar, tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilgan ekan, xorijiy investitsiyalar rivojisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Globallashuv jarayoniga qo'shilish dunyoning yetakchi davlatlari bilan hamkorlikda bo'lish, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sohadagi davlat siyosatining o'zaro manfaatli asosda bu davlatlar siyosatiga mos kelishidir.

Zamonaviy jahon iqtisodiyoti uchun investitsiya faolligi va jahon iqtisodiyoti globallashuvining kuchayishi muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar va bozor iqtisodiyotiga o'tish davrini boshidan kechirayotgan davlatlarning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli ortib borayotganligi ham unga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, globallashuv jarayoniga iqtisodiyotni erkinlashtirish, fan-texnika taraqqiyotining tezlashishi, raqobatning kuchayishi va boshqa bir qator omillar ham xosdir [11].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati va mazmuni to'g'risida iqtisodchi olimlar o'rtasida xilma-xil qarashlar va fikrlar mavjud. Bu so'zning ham keng ma'nosidan, ham tor ma'nosidan foydalanish mumkin. “Investitsiya” tushunchasining ma'no-mazmuniga hozirgacha yakuniy bir ta'rif berilmagan va iqtisodiy fanning turli sohalarida investitsiya'ning maqsadi, vazifalari, manbaya, mablag' kiritish sohalarida va obyektlarining xususiyatlaridan kelib chiqib turlicha ta'rif berilmoqda.

Rossiyalik iqtisodchi olim L.Igoshina tomonidan “Investitsiyalar pulni saqlash, ko'paytirish yoki ijobiy miqdordagi daromadni ta'minlashni hisobga olgan holda uni joylashtirish mumkin bo'lgan har qanday vosita sifatida ifodalanadi” deb ta'riflangan [2].

«Инвестиции» darsligining muallifi, professor A.Neshitoy investitsiyalarning mazmunini quyidagicha tavsiflaydi: "...foyda olish yoki boshqa samaralarga erishish maqsadida o'z yoki o'zga mamlakatning turli tarmoqlariga tadbirkorlik loyihalari, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar hamda innovatsiya loyihalarini amalga oshirishga yo'naltirilgan pul mablag'larini (kapitalni) uzoq muddatga joylashtirishdir" [3].

Investitsiya atamasining iqtisodiy mohiyati yana bir qator rus olimlari tomonidan quyidagicha tavsiflangan:

– "investitsiyalar iqtisodiy foyda va ijtimoiy samara olish maqsadida investitsiya sohasi obyektlariga kiritiladigan barcha turdagi mulkiy va intellektual boyliklarni aks ettiradi" [4];

– "investitsiyalar deganda, foyda (daromad) olish va investorlarning individual maqsadlari singari ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida iqtisodiyotning turli tarmoqlari va sohalariga, tadbirkorlik va boshqa turdagi faoliyat obyektlariga muayyan muddatga kapitalning maqsadli yo'naltirilgan qo'yilmasi shaklida amalga oshiriladigan xarajatlar yig'indisi tushuniladi" [5].

Xorijlik iqtisodchi olimlardan U.Sharp, Kempbell R.Millonell, Stanli, L.Bryu kabilar investitsiyalarning mazmun-mohiyati yuzasidan turlicha ta'riflarni bayon etishgan. Jumladan, Nobel mukofotining iqtisodiyot bo'yicha laureati (1990-yil) U.Sharp ta'kidlashicha: "...investitsiyalar kelgusida (ehtimol, nomuayyan) qiymatlik olish maqsadida hozirgi vaqtda muayyan qiymatlikdan voz kechishdir" [6]. "Investitsiyalash" atamasining ma'nosini mana bunday sharhlaydilar: "Kelajakda foyda olish uchun bugun puldan ajralishdir" va hisoblaydilarki, mablag'larni yoki real, yoxud moliyaviy aktivlarga investitsiyalash mumkin. Ular investitsiyalash atamasi mazmunini kelajakda foyda olish maqsadida bugun pul bilan "xayrlashish" da ko'radilar.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev, N.Muminov, D.G'ozibekov, D.Tojiboyeva, G.Maxmudovalar tomonidan investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilgan va munosabat bildirilgan. Jumladan, A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev, N.Muminovlar tomonidan investitsiyalarning mazmun-mohiyati bo'yicha bayon etilgan ta'rifda: "...investitsiyalar – foyda olish hamda ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida tadbirkorlik obyektlariga va boshqa faoliyat turlariga qo'yiladigan pul mablag'lari, banklarning maqsadli omonatlari, aksiyalar, boshqa qimmatli qog'ozlar, texnologiyalar, mashinalar, uskunalar, litsenziyalar, kreditlar, har qanday boshqa mol-mulk yoki mulkiy huquqlar, intellektual boyliklar", – deb ta'riflangan [7].

Prof. D.G'ozibekov tomonidan investitsiyalarning mazmuniga quyidagicha ta'rif berilgan: "...aniq va ishonchli manbalardan mablag'lar olish, ularni

asosli holda safarbar etish, risklar darajasini hisobga olgan holda kapital qiymatini saqlash va ko'zlangan samarani olishdan iborat bo'ladi. Ana shu belgilariga ko'ra investitsiyalar boshqa qo'yilmalardan mazmunan farq qiladi. Bular barchasining asosida kapitalning harakatlanish jarayoniga jalb etilishi investitsiyalarning mohiyatini aks ettiradi" [8].

Shuni ham ta'kidlash joizki, D.G'ozibekov tomonidan investitsiyalarning makroiqtisodiy darajadagi, makrodarajadagi va moliya nazariyasidagi mohiyati to'g'risida ham fikrlar bildirilgan. Ishlab chiqarish nazariyasi va umuman, makroiqtisodiyotda investitsiyalar yangi kapitalni (ishlab chiqarish vositalari hamda inson kapitalini qo'shib hisoblaganda) yaratish jarayonidir. Moliya nazariyasida esa investitsiya deganda, real yoki moliyaviy aktivlarni olish tushuniladi, ya'ni bugungi sarf-xarajatlarning maqsadi kelajakda daromad olishdir. Demak, bizingcha, "Investitsiyalar bo'sh turgan kapitalni iqtisodiy-ijtimoiy samara olish maqsadida harakatga keltirishdir".

Bizga ma'lumki, iqtisodiy o'sish investitsiya resurslarisiz bo'lishi mumkin emas, bu resurslar o'z mohiyati bilan ishlab chiqarishni rivojlantirishga qaratilgan mablag'dir. Pul mablag'lari shaklidagi investitsiyalar nominal investitsiyalardir. Bu investitsiyalar moddiylashib, amalda ishlab chiqarishga jalb etilgandan so'ng real investitsiyalarga aylanadi va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida statistik, analitik, qiyosiy, kuzatuv, induktiv, deduktik, mantiqiy, monitoring, ekspress-baholash va boshqa tahlil usullaridan foydalanildi. O'rganilgan adabiyotlar natijasida mavzu to'liq yoritib berildi. Xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda olib borilayotgan islohotlar ko'rib chiqildi. Jadvallarda tegishli shakllantirildi va solishtirildi.

Tahlil va natijalar. Davlatimiz mustaqillikka erishgan yillardan boshlab, bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos iqtisodiy rivojlanish yo'lidan bormoqda. Bu yo'lda investitsiya siyosatining ahamiyati juda katta. Chunki investitsiyalar iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar, texnik va texnologik yangilanishlar, korxonalarni qayta ta'mirlash ishlarini amalga oshirishni rag'batlantiradi, mamlakat eksport va import salohiyatini oshirishga imkon yaratadi. Shu jihatdan O'zbekiston davlati o'z tuzilmaviy investitsiya siyosatini olib bormoqda [11].

Investitsiya siyosati iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirish, qo'llab-quvvatlash, markazlashgan investitsiya jarayonidan nomarkazlashgan investitsiya jarayoniga o'tish, ustuvor investitsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan mexanizm, uslublar yig'indisi hisoblanadi. Davlat investitsiya siyosatini amalga oshirishda ko'proq ustuvorlik kichik biznes subyektlari, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar tuzishga hamda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, muammolarni

tezkorlik bilan hal etish va shu asnoda investitsiya ishtirokchilarining erkin harakat qila olishlari uchun qulay iqtisodiy, investitsion muhit yaratishga qaratilgan. Davlat investitsiya siyosati hududlar, tarmoq va korxonalar investitsiya siyosatidan tarkib topib, ular o'zaro bog'liqdir. Hududlar investitsiya siyosati investitsiya'ni sarflashda aholi, hudud va investor manfaatlarini hisobga olgan holda samarali ishlatishga imkon beruvchi hududda olib boriladigan chora-tadbirlar majmuyidir. Tarmoq investitsiya siyosati esa mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlovchi tarmoqlar, sanoat mahsulotlarini eskport qilish, import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, fan-texnika taraqqiyotini investitsiya yo'li bilan qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

O'zbekiston iqtisodiyotiga investitsiyalar kiritish, avvalo, ichki manbalarni safarbar etish hisobidan iqtisodiyotimizning muhim tarmoqlarini jadal modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, transport va aloqa sohasini yanada rivojlantirish hamda ijtimoiy infratuzilma obyektlarini barpo etish hal qiluvchi ustuvor yo'nalishlarga aylandi.

Respublika iqtisodiyotining ustuvor tarmoqlarida investitsiya loyihalarini amalga oshirishning zarurati quyidagilardan kelib chiqadi:

- ishlab chiqarish quvvatlarining jismoniy va ma'naviy eskirganligi, ularning qayta tiklash yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga yoxud umuman yangilashga oid bo'lib qolganligi;

- sanoat tarmog'ida moddiy texnika bazasining o'ta pastligi va ko'pgina zarar ko'rib ishlaydigan korxonalarining mavjudligi; respublika milliy daromadida jamg'arish bilan iste'mol o'rtasidagi nisbatning iste'mol tomonga ko'plab sarflanayotgani va jamg'arishning investitsiya manbasi sifatida kamayib borayotganligi;

- O'zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu yerda ko'plab qayta ishlovchi korxonalarini qurish imkoniyatining mavjudligi;

- aholi sonining o'sib borayotganligi (mehnat resurslari) va kichik zamonaviy ixcham korxonalarini barpo etish, ularni mehnat resurslarining manbasi bo'lmish qishloqqa yaqinlashtirish zarurligi; respublika eksportida xomashyo salmog'ini kamaytirish va ko'plab tayyor mahsulotlar chiqarish imkoniyatiga ega bo'lish zarurligi va shu kabilar.

Mahalliy investorlar investitsiya faoliyatini amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, O'zbekiston Respublikasi rezidenti maqomiga ega bo'lgan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslaridir [11].

2020-yilning yanvar-dekabr oylarida investitsion faollikning pasaygani kuzatilib, asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 2019-yilning

mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 91,8 %ni tashkil etdi. 2020-yilning yanvar-dekabr oylarida 202,0 trln. so'm asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirilib, ularning 65,4 %i yoki 132,0 trln. so'mi jalb etilgan mablag'lar hisobidan moliyalashtirilgan bo'lsa, korxonalar, tashkilot va aholining o'z mablag'lari hisobidan 34,6 % yoki 70,0 trln. so'm moliyalashtirildi.

Jami investitsiyalar hajmida markazlashgan moliyalashtirish manbalari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalarning ulushi, 2020-yilning mos davridagi ulushiga nisbatan 8,0 % punktga kamayib, 19,5 %ni yoki 39 310,2 mlrd. so'mni tashkil etdi. Mos ravishda, markazlashmagan moliyalashtirish manbalari hisobidan 162 289,9 mlrd. so'm yoki jami investitsiyalarning 80,5 % investitsiyalari o'zlashtirilib, o'tgan yilning mos davridagi ko'rsatkichga nisbatan 8,0 % punktga ko'paydi. Markazlashmagan investitsiyalar – 162 689,9 mlrd. so'm.

O'zbekiston Respublikasi kafolati ostida xorijiy kreditlar – 22 467,1 mlrd. so'm. Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiya va kreditlar – 86 647,0 mlrd. so'm. To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar 64 179,9 mlrd. so'm. 2020-yilning yanvar-dekabr oylarida korxonalar va tashkilotlarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar – 51 911,3 mlrd. so'm yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 25,7 %ini tashkil etdi.

Aholi mablag'lari hisobidan jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 8,9 %i yoki 18 077,8 mlrd. so'mi o'zlashtirildi. To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 28 740,5 mlrd. so'mni tashkil etdi va 2019-yilning mos davriga nisbatan 5,3 % punktga kamayib, 14,2 %ni tashkil etdi. Shuningdek, tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablag'lari hisobidan 28 520,9 mlrd. so'm (jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 14,1 %ini tashkil etib, 2019-yilning mos davriga nisbatan 0,3 % punktga kamaydi), O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar 22 467,1 mlrd. so'm (11,1 % va 3,1 % punktga kamaydi), kafolatlanmagan va boshqa xorijiy investitsiya va kreditlar 35 439,4 mlrd. so'm (17,6 % va 7,6 % punktga ko'paydi), Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi 1 814,6 mlrd. so'm (0,9 % va 2,5 % punktga kamaydi), Respublika budjeti 13 081,3 mlrd. so'm (6,5 % va 2,5 % punktga kamaygan), suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamg'armasi tomonidan 1 947,2 mlrd. so'm (1,0 % va 0,1 % punktga ko'payish) miqdorida asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirildi. Asosiy kapitalga investitsiyalar o'sish sur'atlarini moliyalashtirish manbalari bo'yicha eng yuqori ko'rsatkich kafolatlanmagan va boshqa xorijiy investitsiya va kreditlarda kuzatilib, 2019-yilga nisbatan 63,2 % ga ko'paydi.

Bunday yuqori o'sishga sement ishlab chiqarishni tashkil etish, elektron gaz hisoblagichlar,

kalava, infuziya va inyeksion qorishma ko'rinishidagi dori vositalarini ishlab chiqarishni tashkil etish, Auminzo-Amantoy konlari hududida oltin mavjud konlarda qazib chiqarish va qayta ishlash bo'yicha qurilish ishlari I-II bosqich, "Muruntau" karyeriga qayta ishlov berish (V navbat) I bosqich, texnogen chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha majmua qurilishi (I-II bosqichlar), Toshkent metall zavodi qurilishi va boshqa yirik investitsiya loyihalari doirasida o'zlashtirilgan investitsiyalar sabab bo'ldi. Shuningdek, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan o'zlashtirilgan investitsiyalar 2019-yilga nisbatan 32,7 %ga kamaydi.

Buni o'tgan yilda amalga oshirilgan sement ishlab chiqarishni tashkil etish, "Tashkent city" XIM hududida "Congress Hall" va besh yulduzli "Hilton" mehmonhonasining qurilishi, metallni qayta ishlash zavodi qurilishi, to'qimachilik fabrikasi qurilishi va boshqa loyihalar bo'yicha investitsion faollik bilan izohlash mumkin.

2020-yil yanvar-dekabr oylarida 86 647,0 mlrd. so'm yoki asosiy kapitalga investitsiyalarning 42,9 %i xorijiy investitsiya va kreditlar hisobidan o'zlashtirildi. Jami xorijiy investitsiya va kreditlar tarkibida xorijiy investitsiyalar 32 847,2 mlrd. so'mni tashkil etdi va qolgan 53 799,8 mlrd. so'm xorijiy kreditlar hisobiga to'g'ri keldi. To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar hisobidan joriy davrda 64179,9 mlrd. so'm o'zlashtirilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi kafolati ostida 22 467,1 mlrd. so'm xorijiy kreditlar o'zlashtirildi. Asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlarning 2019-yilning mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 90,6 %ni tashkil etdi [11].

Tashqi iqtisodiy faoliyat deganda, O'zbekiston Respublikasi yuridik va jismoniy shaxslarining xorijiy davlatlarning yuridik va jismoniy shaxslari, shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro foydali iqtisodiy aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishga qaratilgan faoliyati tushuniladi. "Tashqi iqtisodiy faoliyat deganda, O'zbekiston Respublikasi yuridik va jismoniy shaxslarining xorijiy davlatlarning yuridik va jismoniy shaxslari, shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro foydali iqtisodiy aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishga qaratilgan faoliyati tushuniladi" [10].

O'zbekiston Respublikasida ro'yxatga olingan yuridik shaxslar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining hududida doimiy yashash joyiga ega bo'lgan va yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatga olingan jismoniy shaxslar tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanishga haqlidir. Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- tashqi iqtisodiy faoliyatning qonunchilik negizini shakllantirish va takomillashtirish;
- valyuta bilan tartibga solish;
- soliq bilan tartibga solish;

- tarif va notarif tartibga solish;
- O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy manfaatlariga rioya etilishi uchun himoya, kompensatsiya va dempingga qarshi choralarni qo'llash;
- tashqi savdo faoliyatini amalga oshirish tartibini belgilash, shu jumladan, miqdoriy cheklovlar o'rnatish hamda tovarlarning ayrim turlari eksport va import qilinishi ustidan davlat monopoliyasini o'rnatish;
- eksport-import operatsiyalarini amalga oshirishda talab qilinadigan hujjatlarning to'liq ro'yxatini belgilash;
- o'z xossa hamda xususiyatlariga ko'ra yalpi qirg'in qurolini (yadroviy, kimyoviy, bakteriologik (biologik) va zaharlovchi qurol) hamda uni yetkazib berish vositalarini (raketalar va yalpi qirg'in qurolini yetkazib berishga qodir boshqa texnika vositalarini), boshqa turdagi qurol-yarog' hamda harbiy texnikani yaratishda muhim hissa qo'shishi mumkin bo'lgan, eksport nazorati obyektlari ro'yxatlarida ko'rsatilgan tovarlar, asbob-uskunalar, ilmiy-texnika axboroti, ishlar va xizmatlar, intellektual faoliyat natijalariga nisbatan eksport nazoratini o'rnatish;
- olib kiriladigan va olib chiqiladigan tovarlarni sertifikatlash;
- texnikaviy, farmakologiya, sanitariya, veterinariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya, ekologiya standartlari, talablari, qoidalari va normalarini belgilash;
- tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari uchun preferensiya va imtiyozlar berish [10].

Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish qonun hujjatlariga muvofiq boshqacha usullarda ham amalga oshirilishi mumkin. Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan boshqarish uni moliyaviy, valyuta, kredit, bojxona tarif va tarifdan tashqari tartibga solish, eksport nazoratini ta'minlash, tovarlarni olib kirish va olib ketish munosabati bilan sertifikatsiyalash sohasidagi siyosatini belgilab olishdan iborat. Bunday boshqarishning barcha yo'nalishlari amaldagi qonunchilikka asoslanadi. Davlatning eng muhim vazifalaridan biri tashqi iqtisodiy faoliyat va u asosida tashqi iqtisodiy siyosatning boshqa mamlakatlar bilan hamkorlik qiladigan qoidasini ishlab chiqishdir.

Davlat tomonidan boshqarish (tartibga solish)ning maqsadi barcha darajadagi, foydali tashqi iqtisodiy faoliyatni ta'minlovchi huquqiy-iqtisodiy va tashkiliy sharoitlarni yaratishdir. Bu bosqichda eksportni rivojlantirish davlat dasturida belgilangan strategik maqsadni amalga oshirish uchun sharoit yaratish zarur: eksport qilinadigan mahsulot sifatini yaratish, eksportning tovar va geografik tuzilmasini takomillashtirish kerak. Xalqaro amaliyotga ko'ra, O'zbekiston o'z strategik maqsadlarga erishishiga yordam beradigan tashqi savdo sohasidagi masalalarni hal etishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi tashqi savdo aylanmasi va balansi
(2020-yil yanvar-dekabr, AQSh dollari)

№	Ko'rsatkichlar	2019-y.	2020-y.	O'sish sur'ati, %da	Jamiga nisbatan, %da
1.	Tashqi savdo aylanmasi	41 751,0	36 299,3	86,9 %	x
2.	Eksport	17 458,7	15 127,7	86,6 %	100,0
3.	Tovarlar	9 105,6	7 319,4	80,4	48,4
4.	Xizmatlar	3 434,8	2 003,9	58,3	13,2
5.	Oltin	4 918,3	5 804,4	118,0	38,4
6.	Import	24 292,3	21 171,5	87,2 %	100,0
7.	Tovarlar	21 866,5	19 955,1	91,3	94,3
8.	Xizmatlar	2 425,9	1 216,4	50,1	5,7
9.	Saldo	-6 833,6	-6 043,8	x	x
10.	Eksport (oltinsiz hajm)	12 540,4	9 323,3	74,3 %	x

Bunda, birinchidan, respublikaning Umumjahon Savdo Tashkilotiga kirishi to'g'risida boradi, ya'ni O'zbekistonning har qanday mamlakat bilan ikki tomonlama tashqi savdo siyosati borasida UST tizimlarida savdo bahslarini ko'rib chiqish imkoniyatlari, O'zbekiston tovarlariga miqdoriy cheklashlar kiritish jarayonini murakkablashtirish, qarshi talablarni kelishish va boshqa ko'plab imkoniyatlarni beruvchi ko'p tomonlama siyosatga aylandi.

Ikkinchidan, bu xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro savdoni erkinlashtirish, manfaatdor mamlakatlar orasidagi savdo oqimining tuzilishi va o'zgarishi masalalarini savdo-iqtisodiy hamkorlik bo'yicha hukumatlararo komissiyalar darajasida yechishdir. O'zbekiston va Yel orasida imzolangan hamkorlik to'g'risidagi bitim o'zbek tovarlarining Yelga a'zo mamlakatlar bozorlariga kirishiga yordam beradi, uning asosida O'zbekiston va bir qancha Yevropa mamlakatlari o'rtasida milliy buyumlarni GFR hududiga kiritishning sharoitlari to'g'risidagi bitim imzolandi.

Uchinchidan, tashqi siyosat sohasidagi vazifa mintaqaviy guruhlariga a'zo mamlakatlarning kollektiv proteksionizmga qarshi turish imkonini beruvchi savdo-siyosiy birlashmalar tuzishdir. Ikki tomonlama soliq solishni istisno qilish va kapital kiritishni himoya qilish, TIF qatnashchilarining konsultatsiyasi va xabardorligi bo'yicha o'zbek savdo vakolatxonalarini hamda davlat organlari va ijtimoiy birlashmalar masalalari bo'yicha tuzilgan bitimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Savdo-iqtisodiy munosabatlar sohasida islohotlar erkin savdo mintaqasini shakllantirish jarayoni va Bojxona ittifoqini yaratish jarayonida amalga oshiriladi [10].

Bugungi kunda O'zbekiston, jahonning 170 dan ortiq mamlakatlari bilan savdo aloqalarini amalga oshirib kelmoqda. TSAning nisbatan salmoqli hissasi Rossiya Federatsiyasi (16,7 foiz), Xitoy Xalq Respublikasi (16,6 foiz), Qozog'iston (8,3 foiz), Koreya Respublikasi (7,4 foiz), Turkiya (5,6 foiz), Qirg'iziston Respublikasi (2,0 foiz) va Germaniyada (2,0 foiz) qayd etilgan.

O'zbekiston Respublikasi bilan tashqi savdo aylanmasi eng yoqori bo'lgan davlatlar
(2020-yil yanvar-dekabr, AQSh dollari)

"Top 5" davlatlar	Tashqi savdo aylanmasi	Eksport	Import
 Xitoy Xalq Respublikasi	4 610,4 mln.	1 371,5 mln.	3 239,0 mln.
 Rossiya Federatsiyasi	4,5 mlrd.	1,2 mlrd.	3,3 mlrd.
 Qozog'iston	2,3 mlrd.	729,4 mln.	1,5 mlrd.
 Koreya Respublikasi	1,8 mlrd.	38,4 mln.	1735,1 mln.
 Turkiya	1654,8 mln.	785,8 mln.	869 mln.

Tashqi iqtisodiy faoliyat bo'yicha 20 ta yirik hamkor-davlatlar orasidan oltita davlatda faol tashqi savdo balansi kuzatilgan, xususan, Afg'oniston (213,7 mln. AQSh dollari), Qirg'iziston Respublikasi (138,8 mln. AQSh dollari), Tojikiston (93,7 mln. AQSh dollari), Turkiya (42,8 mln. AQSh dollari), Fransiya (23,6 mln. AQSh dollari) va Eron (8,0 mln. AQSh dollari) shular jumlasidandir. Qolgan 14 ta davlat bilan passiv tashqi savdo balansi saqlanib qolmoqda [10].

Mamlakatning tashqi iqtisodiy faoliyati, xususan, tashqi savdo sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning pirovard natijasi aholining turmush darajasi o'sishiga bevosita o'z ta'sirini o'tkazadi.

2020-yilning yanvar-dekabr oylari O'zbekiston tashqi savdo aylanmasida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) davlatlari ulushi 32,6 foizni, Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi (YeOII) davlatlarining ulushi 27,1 foizni tashkil qilgan.

Tashqi savdo aylanmasida eksport hajmi 13,3 mlrd. dollar, import esa 16,7 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bunda tovarlar eksporti 5,9 mlrd. dollarga yetgan bo'lib, ularning eng katta qismi sanoat tovarlariga to'g'ri kelgan. Tovarlarni importi esa jami 15,7 mlrd. dollarni tashkil qilgan bo'lib, ularning 37,8 foizini mashinalar va transport asbob-uskunalari egallagan. O'tgan davr mobaynida O'zbekistonning eng yirik savdo hamkori Xitoy Xalq Respublikasi bo'ldi. Ikki davlat o'rtasidagi tashqi savdo aylanmasining umumiy hajmi 5,1 mlrd. dollarni tashkil qilib, shuning 1,57 mlrd. dollari eksport, 3,5 mlrd. dollari esa importga to'g'ri keladi. DSQ ma'lumotlariga ko'ra, tashqi iqtisodiy faoliyat bo'yicha 20 ta yirik hamkor-davlat orasidan beshta davlatda faol tashqi savdo balansi kuzatilgan. Xususan, Afg'oniston (607,7 mln. dollar), Qirg'iziston (508,4 mln. dollar), Tojikiston (242,3 mln. dollari), va Eron (40,9 mln. dollar) shular jumlasidandir. Qolgan 16 ta davlat bilan passiv tashqi savdo balansi saqlanib qolmoqda [12].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytiшимiz mumkinki, mamlakatimizda o'tkazilayotgan

iqtisodiy islohotlarning mazmuni ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini muvaffaqiyatli joriy etish hisoblanadi. Mamlakatimizda qabul qilingan qonunlar ijtimoiy yo'naltirilgan bozor munosabatlarini keng qo'llashga imkon beradigan ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantirishda aniq ijtimoiy-huquqiy asoslar yaratadi.

O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy maydonda gi nufuzi va mavqeyi sezilarli darajada va muntazam oshib bormoqda. Bunda mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasining puxta ishlab chiqilganligi, iqtisodiy islohotlar maqsadi va vazifalari, amalga oshirish yo'llarining aniq va to'g'ri ko'rsatib berilganligi bosh maqsad yo'lidagi yutuq va marralarning salmoqli bo'lishiga imkon yaratdi.

Investitsiya loyihalarini amalga oshirish orqali iqtisodiyotda tub o'zgarishlarni amalga oshirish imkonini beradi va bu iqtisodiyotda yangi ish o'rinlarini tashkil etish va rivojlanish garovi bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida yurtimizga zamonaviy texnologiyalar olib kelib, sanoat ishlab chiqarishini yangilash va modernizatsiyalash jarayonlarini olib borishni investitsiya faoliyatisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Investitsiya loyihalarini jalb qilish nafaqat davlat iqtisodiyotini yuksaltiradi, balki aholi turmush darajasini yaxshilashda ham katta samara beradi. Ya'ni maishiy muhtojliklarning katta bo'limi qanoatlantiriladi, ishlab chiqarish kengayadi, yangi mehnat kuchlari shakllanadi, eski va og'ir mehnat turmushidan yangi, yengil va samarali mehnat faoliyatiga o'tiladi. Davlatning kelajakdagi iqtisodiy yuksalish darajasini bugungi jalb qilingan investitsiya loyihalari va investitsion jarayonlar belgilab beradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bozor islohotlarining hozirgi bosqichida investitsiya siyosati iqtisodiyotdagi barqarorlik, tarkibiy va sifat o'zgarishlarini belgilovchi muhim omil bo'lmoqda. Doimiy olib borilayotgan investitsiya siyosati yurtimizda xorijiy va mahalliy investorlar uchun har tomonlama qulay investitsiya muhitini yaratish imkonini yaratmoqda.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Toshkent shahri, 2019-yil 29-aprel.
2. Игошина Л.Л. Инвестиции. Уч. пис. – М.: Экономист, 2005. С. 23.
3. Нешитой А.С. Инвестиции. Учебник. 4-е изд. – М.: Дашков и К., 2006. С. 13.
4. Старовойтова Г.С., Медведев А.Ю., Сорокина И.В. Экономическая оценка инвестиций. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2006. С. 11.
5. Подшинваленко и др. Инвестиции. Учеб. пос. 3-е изд. – М.: КНОРУС, 2006. С. 7.
6. Шарп У., Александр Г., Бейли Дж. Инвестиции. Пер.с англ. – М.: Инфра-М, 1997. С. 16. – 979 с.
7. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2010. – 303.
8. G'ozibekov D.G'. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – T.: Moliya, 2003. 26-b.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda ma'muriy tartib-taomillarni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 23-apreldagi PQ-4297-sonli qarori.
10. Tursunova M.R. Xalqaro menejment. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2022.
11. Tursunova M.R. Xalqaro menejment. Darslik. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2022.
12. Tursunova M.R., Abduqodirova N. O'zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlari. TKTI-«Умидли кимёгарлар-2021» Ёш олимлар, магистрантлар ва бакалавриат талабаларини XXIX ижтимоий-техникавий анжуманининг мақолалар тўплами. – Т., 2021. 299-300-б.